

Cărțile „ÎNĂLTĂREI”

Ovid DENSUSIANU

A fi....
Român

ATELIERELE GRAFICE
SOCEC & CO., S.A.
BUCUREȘTI, 1933

A FI... ROMÎN

Nu închipuirea și nici laude împărtite fără rost — cînd știm de câte ori totuși ne-au ponegrit streinii — ne dau dreptul să ne credem un neam binecuvîntat. Sîntem însă departe de a înțelege ce înseamnă aceasta, de a prețui tot ce este al firei noastre și de a pune în lumină, cu stăruință de fiecare clipă, minunatele însușiri cu care am fost înzestrați. Trăim încă sub stăpiniri de mult incoștient, ne lăsăm duși de înselări, ne mulțumim cu nimicuri poleite ori cu vechituri care trebuiau să moară de mult, ne pierdem în șovăiri, moțăm lîngă priveliști care lasă în jurul nostru atîtea păragini — și se înțelege atunci de ce vedem sub ochii noștri astăzi, înzecit, dacă nu chiar însutit, ceea ce ne era cunoscut mai dinainte, pentru că vremea de acum a dat putere neghinei și pălămidei, ajutată de sprijinul celor care nu cunosc decît bucuria răului și se îngrașe în seul nevrednicilor.

Dacă am asculta filosofia blajină a unora, ar trebui să lăsăm timpului să îndrepte toate, să avem superstiția anilor a-tot-binefăcători. Dar filosofia aceasta are viață prea lungă la noi, e o rămășiță din vremi pe care le știm cu câte umbre ne-au copleșit. Ea bolborosește vorbe care supără urechi simțitoare și cînd o vedem plimbîndu-se în papuci ori stînd turcește pe divan e o arătare care te întrebi cum de mai poate rătăci printre noi. Să o mai lăsăm neturburată ca pînă acum, să o mai îngăduim prin colțurile pe unde se oploșește? Da, mulți ar vrea, mulți stau gata să-i ia apărarea, dar parcă a sunat ceasul ca pe aceștia să nu-i mai ascultăm și să pornim împotriva lor goana de să nu li se mai vadă urma. Ingăduirea Romînului o fi fost de multe ori lăudată, dar din zi în zi a ajuns o boală, o atrofiere a sufletului care acum ne amenință să ne cufundăm în cea mai grozavă intunecime.

Așteptam după război să fie altfel. Au trecut trei ani și tot suspinăm după îndreptările pe care le credeam că vor veni repede. Pentru cei care au darul prevederilor tot cît a urmat, tot haosul în care ne sbatem, nu poate fi o surprindere, pentru că dela început s'a văzut slăbiciunea noastră de a reacționa, de a opri nărvirile vechi, de care ziceam că trebuie să

ne desfacem, și altele nouă, altoite pe cele dinainte
Dacă din primele zile cînd ne-am văzut iarăși la un
loc, după tragedia celor doi ani, s'ar fi găsit mai
multă care să nu ierte iscodirile celor răi, nemerni-
ciile de tot soiul, și să nu se lase prinși în
mreaja compromisurilor, toate ar merge altfel și nu
am vedea atîtea schilodiri, atîtea monstruosități și
atîtea micimi în marea Românie. Ne trebuia o ceată
de oameni hotărîți să stîrpească prăsila nevoinicilor,
să izgonească pe ortăciții în numele Satanei, ne tre-
buia o «legio fulminatrix» care să fulgere pe toți
pîngăritorii gîndurilor noastre celor mai scumpe, pe
toți vrăjmașii răsăriți chiar dintre noi ca să zădărni-
cească bunele înfăptuiri. În schimb, ce am văzut? cîteva
izbucniri de revoltă, fără răsunet, cîte un glas răzlet
îndemnînd la reculegere, la mai bine, dar rămînînd
neascultat și părînd prea îndrăzneț ori supărător —
încolo: o turmă călcînd mulcom țărîna, rumegînd
ogrinji și neuitîndu-se mai departe de ieslea care
poruncește supunere.

Cînd după multe suferințe am văzut înviorîndu-se
în jurul nostru, cînd nici Carpații, nici Prutul nu mai
erau între noi despărțiri puse de silă, credeam că
apropierea frătească, întîlnirea în casa mare a nea-
mului, vor fi o împărtășire senină de gînduri, o sfâ-

tuire cuminte pentru ce va trebui să îndeplinim la un loc, un indemn spre hotărîri din care să iasă lumină pentru toți, cît mai multă lumină, și acea înțelegere a îndatoririlor spre care ne chiamă o viață ce e mai mult decât o sarbădă înșirare de zile. Desamăgiri după desamăgiri au urmat și nimic nu ne arată că ele s'ar opri în curind. Ceva nedeslușit, turbure, sau alteori cu vădite întipăriri negre ne-a fost dat să vedem în sufletul și al Ardelenilor și al Basarabenilor: ce trebuie să deștepte la ei repulsiunea și să fie înfierat cu tăria unei credințe a întâmpinat apatia ori iertarea, iar alteori intențiile curate, manifestările sănătoase, s'au izbit de nepăsarea lor sau de o îndrjită împotrivire. De aceea în presa, în politica și chiar în literatura din Ardeal și din Basarabia vedem ciudate întovărășiri: oameni deochiați, cu un trecut de rușine nepedepsită, sănt așezați în locuri de cinste, primesc laude, de te întrebi ce stăpînește mai mult: inconștientul ori cinismul? Peste tot vezi răsturnarea valorilor, anarchia judecăței, nihilismul moral. Și cînd asemenea anomalii — semne de descompunere sufletească — te lasă pe gînduri ori smulg cuvinte de revoltă, se găsesc sute și mii să-ți zică: «prea vezi în negru... nu sănt mai răi ca alții... fii mai îngă-

duitor, că Românul știe să ierte». Da, clorul tuturor iertărilor a ajuns rețetă națională.

Și mai aveam o nădejde, că generația care se ridică acum va aduce bărbație morală, va înălța frontul de rezistență împotriva gloatelor desmățate care ne terorisează. S'a întunecat însă și această nădejde. Tinerimea de azi cuprinde toate cu aceeași privire lîncedă ca și cei mai bătrâni: nimic nu-i răscoală sufletul, totul i se pare că poate avea drepturi la toleranță, nicăiri nu vede că se întrece măsura și stă astfel țintuită într'o somnolență pe care o socotește de cea mai bună igienă. E generația care cască. De aceea după război am văzut-o și pe ea stînd în umbra renunțărilor la orice premenire mare a moravurilor noastre, rămînind înțepenită în acceptări degradatoare, necutremurîndu-se la nimic ce e bat-jocurile a vieței noastre și profanare de sentimente sfinte. Tineri care au luptat pe front nu găsesc rușinos să stea alături de trădători care, firește, că nu caută decît reabilitări și, folosindu-se de slăbiciunea care ne caracterisează, apar pretutindeni acum, sfidînd ori gudurîndu-se. De ce se va întimpla am avut presimțirea cînd, întorcîndu-mă din refugiu dela Iași, într'o zi veni să mă vadă un tînăr scriitor, care-și pierduse brațul drept în luptele din Do-

brogea. Cînd, stînd de vorbă, i-am spus că mă mirase să văd numele lui într'o revistă care începuse să apară sub ocupația nemțească și unde-și dăduse întîlnire cîțiva din cei plătiți din fonduri mackense-niene, dînsul mi-a răspuns: «sînt prieten vechi cu... m'a rugat să colaborez și nu l-am putut refusa». Obiecîndu-i că prietenia și înrudirea încetează în fața trădătorilor, părerea mea am simțit că o socotia excesivă, cum excesiv li s'a părut și altora, colaboratori la *Vieața nouă* pînă în 1918, că numele lor, amestecat în publicații compromise, nu s'a mai văzut pe urmă în paginile pe care am ținut totdeauna să nu le păteze minciuna, ipocrisia și contrazicerile — pentru alții floare la ureche. Ca tînărul despre care vorbiam mulți au gîndit și mai gîndesc la fel, aşa că nu ne poate surprinde tot ce se repetă în fiecare zi, toată mentalitatea care stăpînește în jurul nostru, cu eclipse care se îmmulțesc mereu și cu pervertiri care au ajuns să fie privite ca stare normală.

Să nu-i fi învățat nimic pe tinerii de azi trecutul nostru? Bătrînii nu erau aşa : acea generație de care se zice în ironie cea dela 48 ar putea să le amintească mereu rătăciilor de azi ce înseamnă puterea credințelor, atitudinile hotărîte, pasiunea pentru bine cu înlăturarea celor răi, cu lupte care nu crucea pe

vinovați, cu morala nesofisticată. Nu numai bătrâni și mai aproape de noi, ci și cei dinaintea lor porniau la fapte și judecau altfel de cum se obișnuiește astăzi, cu îngăimări, cu împleteciri, cu ticluri care trec drept superioritate de a înțelege viața — dacă ar fi fost altfel strămoșii noștri, praf și pulbere s-ar fi ales de noi. Și nu erau mai răi acești bătrâni în intransigențele lor, în îndîrjirea cu care urmăriau un gînd bun și dedeau înlături pe cei care căutau să-l zădărnicescă — ei știau un lucru de cînd e lumea: să fii bun cu cine se cuvine, iar pentru alții... buzduganul.

Azi bunătatea cu care se laudă unii și din care își fac un paliativ cu multe destinații e o parodie, o diluare, un sirop de suspectă fabricație.

De unde să vie atrofiera de sentimente, săracia surletească de care și tinerimea noastră nu-și dă samă cît ne lasă mereu în urmă ?

Imprejurări care nu sunt numai dela noi vin să explice, în parte, această deviere dela ceea ce ar trebui să fie normal. Felul de a judeca oamenii să schimbat cam pretutindeni, pentru ca — se zice — să apară mai modern, mai umanitar. Celor rătăciți, celor răi, li s'a lăsat mereu să beneficieze de teoria irresponsabilităței, pentru care patologii și sociologii știm cîte argumente aduc. Numai că teoriile oricîte temeiuri

ar avea duc de obicei la aplicări fără distincțiunile cuvenite, iar dacă ajung un loc comun se diluează, degenerăză. Pe lîngă irresponsabili adevărați, pentru care societatea modernă nu a găsit încă destule mijloace ca să-i facă totdeauna neprimejdioși, sînt irresponsabilii zișă numai aşă, pentru care și legile — cu reminiscențe de formalism, de sofistică medievală — și opinia publică găsesc ușor formule indulgente.

La aceasta s'a mai adăugat mentalitatea turbure, needucată, adusă de democratism, pe care numai ipocriții și demagogii îl infățișează fără păcate. Dacă nu ne lăsăm duși de superstiții și nu ne mulțumim cu minciuni, trebuie să recunoaștem că democrația este încă în faza experiențelor și a denaturărilor, din care numai cu vremea se va alege dreapta ei înțelegere și sănătoasa îndrumare. În societățile democratice la începutul lor normele de judecată sînt desorientate, noțiunea valorilor e vagă ori falsificată. Intîii, pentru că cei mulți nu sînt pregătiți să distingă totdeauna pe cei vrednici de mișei, pe cei sinceri de farisei — se lasă duși mai mult de aceștia. Pe urmă, afluxul mulțimilor, care țin, oricum, să iasă la suprafață și vin cu convingerea că pentru «a ajunge» mai bine și mai repede trebuie să lași la o parte credințe, scrupule, are ca urmare că oamenii sînt

priviți după considerații de moment, după convențiuni molipsitoare, după calcule care nu mai fac deosebire între moral și imoral. Arivismul duce în chip firesc la oportunism și unde s'a instalat judecările sănt pervertite, sentimentele își pierd vigoarea, se intunecă, ajung ceva amorf și respingător.

Dar democrația de pînă acum — chiar în țările cele mai înaintate — mai are o altă scădere. Ea a neglijat cultivarea mai intensă a sufletelor, educarea celor mulți aşa ca să înțeleagă mai bine, mai consecvent, ce preț are pentru viață idealismul. Vremea de acum a arătat peste tot cît de înapoiați au rămas atiția care par totuși că și-au însușit civilizația, cîte instințe, pînă la sălbăticie, își mai păstrează puterea chiar acolo unde nu ai crede. Alături de revendicări materiale, alături de drepturi la o viață care să nu mai fie prea chinuită, democrația a uitat să deștepte stăruitor în suflete sentimentele alese, să le îndrepte spre aspirații care nu le pot lipsi, să le apropie de o viață spirituală ce dă cît mai des mulțumiri înalte și deprinde masele să stimeze pe aceia care o creează. O democrație adevărată nu se poate opri la *habeas corpus*, ci trebuie să însemne, alături, *habeas spiritum* — și nu ca un desiderat vag, ca un simulacru numai de intenții civilisatoare.

Aceasta fiind, mai mult sau mai puțin, atmosfera și în alte țări, s-ar putea zice că nu avem de ce să ne plângem prea mult cînd vedem stările dela noi. Ar fi însă o prea ușoară mîngîiere. Rătăciri, păcate care se întîlnesc și aiurea noi le-am mărit și le lăsăm în voia lor, mai adăugînd la ele altele, ori vechi, de nenorocită moștenire, ori de ingeniositate nouă în rău.

De vre-o jumătate de veac — ce greu vom fi osîndiți în amintiri pentru aceasta, și pe bună dreptate! — s'a pus o stăruință drăcească să se strîmbeze părerile, să se intervertească valorile, să ne deprindem a schimba negrul în alb și invers, să nu mai vedem, în sfîrșit, limpede printre noi. Si marii vinovați de această emasculare a sufletelor sănt aceia cărora dicționarul curent are blîndețea să le zică politiciani. Intre oameni de treabă și cei nemernici ei nu văd de ce ar face deosebiri cînd, după împrejurări, îi pot folosi ca unități cu destinație machiavelică, intre moralitate și imoralitate găsesc că se poate pune trăsură de unire, iar cînd este vorba de fișe care ar duce la Văcărești nu este greu să fie distruse și înlocuite cu altele, parafate la clubul-asil. Merge partidul, reușește asaltul la putere, beneficiază cîțiva de confortul parvenirei? — ce le pasă mai mult, ce grije au că au mințit, au corrupt și și-au dat mîna cu toții care

altădată ar fi cunoscut numai urcările spînzurătoarei? Lucruri vechi, arhiștiute, da, însă, uite, că, din păcate, rămin tot nouă, nouă de tot. Și să ne închipuim că priveliștea aceasta nu lasă urme în sufletele tinere, nu le otrăvește?

La otrăviri ne-am așteptat totuși să vedem reacționându-se, căutându-se antidotul. Dar cine să fie aceia care să se arate astfel când tinerii nu cunosc nici ei gesturile hotărîte, energia care dă sănătate, și duc cu ei numai o bătrînețe precoce? S'au deprins doară să fie cuminti, supuși, îngăduitori. Oportuniști în mugur, din ce au auzit acasă, din ce văd împrejur, ei nu caută decât să se perfecționeze în arta de a străbate, pe orice căi, unde vor putea rumega în liniște. «Cum au ajuns alții, de ce nu ași ajunge și eu?» e refrenul care trece zilnic prin mii și mii de capete care nu numără decât 20-25 de ani.

Mă uit de multe ori la aceia care au chiar silueta încovoierei în acord cu conținutul sufletesc. Veniți dela țară ori dintr'un colț de oraș, ei aduc școala ploconelilor, surisul ticluit care cred că-i va înscrie bine, le va da un loc asigurat pe tabloul privilegiilor. Și asemenea siluete apar des chiar acolo unde nu te-ai aștepta. Mi-a fost dat să le văd și la universitate, pentru că pînă acolo se prelungesc apu-

cături degradatoare și tot acolo au găsit alt mediu prietic.

Era în 1897 cînd am putut vedea de aproape acest mediu, după ce ca student — cu impresii ceva mai bune, deși de altele nu mai vreau să-mi aduc aminte — trecusem pe la Universitatea din Iași. Acum douăzeci și cinci de ani trona la București junimismul universitar, cu morga lui, cu verbositatea-i dublată de filosofie găunoasă și, în plus, cu acea sugestiune asupra celor tineri de a se exercita în echilibristica vieței, pe care junimiștii au știut să o practice cu abilități din care și-au făcut o superioritate. În alt componament universitar își aveau refugiu alte metode de impresionare a sufletelor tinere, dînd și ele precepte de stocurări bine chibzuite pentru carieră, de pregătire săret calculată pentru ce va fi și după universitate; erau metodele, mai elementare și ceva mai puțin fățernice, care treceau sub eticheta de școală a patriotismului — de fapt, a naționalismului flușturat și isteric, pe care sub altă formă și de alt cineva l-am văzut reinviat mai tîrziu, cu aceleași efecte și același faliment. Dacă zodia acestor școale a trecut, ele au lăsat diră, nărviri ușor de recunoscut uneori și după stigmate somatice. Cum generația universitară de acum oscilează încă spre trecut, e firesc să o vedem aşa

cum se arată. Să nu ne mirăm deci de renunțarea celor tineri la atitudinile care le-ar face cînste și la idealismul nou care ne-ar aduce mîne *oameni*, nu *fantome*, duzini de viețuitoare ca atîtea altele. Sînt mirări care nu-și au loc.

Idealismul cere inteligență pasionată. Cu inteligență am fost dăruiti din belșug, dar nu ne gîndim destul să punem în ea pasiunile superioare. Privilegiați de soartă, uităm să adăugăm dela noi cît mai mult acea stăruință de îmbogățire a sufletului care nu cunoaște țărmuriri.

Țăranul nostru e cel mai isteț — întrece pe țăranul din alte părți și ar putea fi pus în frunte chiar de aceia care, în alte privințe, se mîndresc cu naționalitatea lor. Istetîmea aceasta a țăranului am lăsat-o însă pînă acum fără posibilități de afirmare deplină ori am denaturat-o, am abătut-o dela calea pe care ar fi fost mai firesc să o urmeze. O școală fără pregătiri mai bune pentru viață și fără atingeri mai adînci ale sufletului, o școală de improvisații, superficialități și formule abstracte — lipsită de un realism luminat și de idealism care, oricît de elementar, nu poate să lipsească — și alături de ea naivități de propagandă romantică ori pervertiri ale demagogiei au făcut din țăranul nostru un desorientat, un neincre-

zător sau, alteori, un mai aprig îndirjit în multe pre-judecăți. Dacă rămîne în satul lui, «cartea» i-a ajutat puțin ori i-a lăsat chiar un fel de repulsiune, și cînd vine la oraș inteligența lui se clatină, se simte complexită de atîtea pe care nu poate totdeauna să le învingă, să și le limpezească. Nu e, de altfel, ceva ce se întîmplă numai la noi. Și în alte țări prima generație venită dela țară e o generație ibridă, smulsă din mediul ei — chiar dacă contrastele între lumea dela țară și cea dela oraș nu sunt aşa de izbitoare ca la noi. Numai cu timpul, după o pregătire și o adaptare la condițiunile nouă de vieată în care se găsește, elementul țărănesc ajunge să-și afirme mai bine însușiri latente, să aducă un plus de individualitate în manifestațiile superioare. Nici la popoarele cu cultură veche fruntașii vieței spirituale nu au răsărit de-a-dreptul din țărănimile — rar de tot dacă unul, părăsind satul lui și ieșind dintre necărturari, a ajuns să atingă culmile cele mai înalte. La noi constatarea s-ar putea face iarăși ușor cu privire la atitudinea căror nume a rămas în literatură, în știință etc. — cei mai mulți sunt dintre orășeni sau dintre țărani după a doua, a treia generație. Sunt taine ale prefacerilor sufletești și fatalități ale democrației pe care ori nu le înțelegem ori nu voim să le recunoaștem.

Cei dela țără veniți la oraș primesc la noi și contagiuni din atmosfera generală, își însușesc apucături care trec drept buna școală a vieței, făcindu-i și pe ei mulțumiții ajungerilor prin orice mijloace și în situații care dau conforturi prosaice. Chiar cînd pleacă de acasă sănt doară pregătiți cu un sfat cum să se poarte ca să străbată printre alții — cei mai bătrâni știu că trebuie să le spună: «du-te și-ți fă și tu un rost, ca alții... lipește-te pe lîngă cutare... și o să-ți meargă bine». Ajuns la oraș, băiatul care a lăsat plugul ține minte sfatul și din ce vede, din ce audе, e convins că nu e destul să muncești pentru ca să-ți faci drum în viață. La douăzeci de ani e și mai convins de aceasta și-l vezi atunci încrezîndu-se mai puțin în inteligență și puterea lui de muncă decît în calcule și abilități, cu care l-au deprins molipsirile. La treizeci de ani, dacă se vede instalat într'un loc, răsuflă mulțumit, se gîndește la trai bun, cu perspective de și mai bun, dacă va ști cum să se ia pe lîngă împărtătorii de beneficii pînă la timpire. Constatare tristă, dar adeverată: democrația noastră ne-a dat pînă acum mai mult birocați și profesioniști fără pasiune. Și urmarea? e că inteligența firească a țărănumului se risipește mereu în miserii ale vieței noastre, care strimbează și caracterele.

Am văzut și altfel întunecîndu-se frumoasele daruri ale rasei. Iată-i pe Ardeleani, aşa cum i-a schimbat o înriurire împotriva firei noastre. De această înriurire a rămas mai departe țăranul ardelean și mi-a făcut totdeauna bucurie să văd deosebirea, în această privință, între el și ceilalți: de aceea a păstrat vioiciunea și bunul simț care ne caracterisează, cum cîntecele lui nu sînt pocite de ungrisme și nemțisme. Intelectualii însă ... îi știm: spiritul lor, toate apucăturile trădează înstreinarea, primirea a ceea ce mereu i-a falsificat și caricaturisat. Influența atilică ori borussică i-a făcut ne-Români — cea din urmă era cît pe-aci să sminească și pe mulți din vechiul regat, dacă nu ar fi venit premenirea anilor din urmă — și cei care mai țin la o idolatrie compromisă îi vedem ce chip urit fac. Pe cel din «intelighența» ardeleană îl recunoști îndată: gîndurile i se leagă greu, ține morțiș la două, trei idei ultra-învechite ori de o barocă noutate, gesturile îi sînt unghiulare ori provocatoare și în totul aduce ceva mecanic, șablonat, impus, apare ca repetarea unui număr din duzină. Personalitatea a fost copleșită de valul unei uniformități de împrumut. Nu întîlnești la Ardeleani nici fantasia care înviorează gîndurile, înfrumusețează, pune un farmec artistic în orișice, chiar în cele mai mici amănunte: vezi la el

lipsa acestei însușiri dela frasa în care se exprimă pînă la interiorul unde locuește, haina pe care o poartă ori.... prințul care mulțumește numai cu exuberanțe de apetit. Si tocmai în Ardealul care părea că susține după o viață renăscută, de bogăție și libertate spirituală, s'a întins acum un materialism dîrz — boala generală, să zicem, dar în Ardeal se simte și mai mult ori contrastează prea strigător —, fără reacțiunea hotărîtă a mai multor idealisti, cu aspirațiile la care ne așteptam. Înainte de război Ardelenii au trăit în misticismul revendicărilor naționale — acum, după împlinirea gîndului tuturor, sufletul lor e gol, fără tresări mari pentru viitor, sau alteori îl umplu cu preocupări mărunte, cu socoteli de negustori ajutate de politicianism.

Basarabenii se înfățișează încă cîtva altfel, dar cît trebuie să-și însușească și ei pînă să ajungă cum am noi. Basarabeanul e mai blînd, mai mlădios și de o sensibilitate mai artistică. Rusismul a turburat însă și spiritul lui, dîndu-i ceva nebulos, confus, desordonat, de rătăciri, de exaltări care nu se potrivesc cu limpezimea și bunul simț proprii Romînului. E și la el o deviere a sufletului nostru, deviere ce trebuie să dispară, pentru ca să ne regăsim cu gîndurile mai mult apropiatăi unii de alții și în acord

cu firea noastră de popor latin. Nu vedem, pe urmă, nici la Basarabeni acea însuflețire pentru un înălțător idealism pe care nimic nu-l poate clătina.

Deviind într'un sens sau într'altul și nefiind înviorată de pasiuni superioare, inteligența românească e umbrită, scăzută astăzi. Tânărul prea mult și o ne-norocită convențiune, cu satanice sugestiuni din toate părțile, face să fie taxat idealismul ca un anacronism ori o pedanterie. Chiar aceia care cîțva timp se arată suflete mai vii, mai înflăcărate, aduc oarecare entuziasm, ce repede cad în umbră, cum se lasă dușii de puhoiul uniformisării și plătitudinilor. Sint ca domnișoarele care fac muzică ori pictură pînă se mărită și pe urmă uită toate, ori ca poetii care ciripesc cîțva timp și pe urmă devin pensionari înainte de vreme ai Muselor. La noi, vîrstă de 25-30 de ani e o eclipsă a idealismului.

Ca să fie productivă în mare, inteligența mai cere — pe lîngă pasiune — imaginație și spirit critic. Nu că i-ar lipsi Românilui imaginația — nici în această privință Ursitoarele nu au fost sgîrcite cu el —, dar imaginația lui cam fuge de sboruri îndrăznețe ori le face rătăcit. Pentru multe mărunțișuri sint oarte ingenioși ai noștri, cum înfilnim pe atâtia care se risipesc în reverii sterpe. Ca dar natural, imaginația cere și ea să fie

stimulată și concentrată. În loc de nimicuri, să se pună în fața ei perspective largi, îndemnuri de cuperțieri maestoase, de cuceriri spirituale care sănătate și pildă de bună urmare pentru alții — dar ce puțin ne gîndim la aşa ceva, cum lăsăm pe ai noștri de cînd sănătate tineri să se mulțumească cu pașii mărunti, cu aproximații numai!

Și spiritul critic? Nu ne lipsește, doamne, nici el — dar ce ciudat e, ce desorbitat, ce inconsecvent. Românul e cel mai aprig judecător cînd e vorba de lucruri neînsemnate — găsește repede calificative ori tună și fulgeră pentru nimica toată. Spune cineva o vorbă în treacăt ori se prezintă nu tocmai după gustul conventional — deodată e judecat, taxat, dar dacă cineva jignește sentimente adînci, se face vinovat de vre-o nevrednicie, e lăsat în pace ori încunjurat chiar de atenționi care sănătate, atrofiere a simțului moral. Am văzut-o astăzi destul în timpul războiului, cum o vedem și acum. Alteori, simțul critic lipsește pentru că atonia intelectuală așteaptă un semn ca să se miște puțin, sau cînd se pune în mișcare merge la stînga ori la dreapta, fără alegere, după capricii de impresionare. De cîte ori nu ne dă priveliștea aceasta și literatura: maimuțăria aprobărilor sau extaselor aduce vilva împrejurul unuia ori altuia, de care mine nu se va mai vorbi....

Critică sănătoasă, categorică, bine disciplinată, și în viața morală și în cea intelectuală, aceasta ar trebui iarăși să se înrădăcineze în spiritele dela noi. Fără ea, ca și fără alte însușiri bine afirmate, inteligența Românilui, oricât de ageră, va rămânea la jumătăți de drum, nu va cunoaște înălțările de care totuși este în stare, nu va ajunge să dea cît mai multe personalități puternice.

Adevăratele personalități, sufletele superioare, se întâlnesc unde inteligența, în avântări pasionate de idealism, știe să armonizeze imaginația cu spiritul critic.

Inteligența sănătoasă, creatoare, exclude, de altă parte, mersul pe căile piezișe, pierderile de vreme. Ea își dă bine samă unde trebuie să ancoreze, deslușește repede ținta, știe să aleagă drumul cel mai drept și cel mai sigur. La noi inteligența se confundă de obicei cu abilități ducând dela sofismele cele mai pretențioase, solemn presentate, pînă la ticluirile care ușor își trădează obișnuințe de simplism. De mici, ai noștri se deprind cu îngăimări, cu subterfugii și se arată foarte precoci în găsirea de ingeniosități care le pot fi de folos, după împrejurări, și-i duc pe căi lăturalnice. Mai tîrziu, cînd sănt mai răsăriți ori ajung oameni

în toată firea, sugestiunile și pildele le vin din belșug ca să rămînă în ideea fixă că pentru un om „intelligent“ viața nu poate fi decît o perfecționare în această tactică. E ca o voluptate pentru Român să combine, să inventeze fel de fel de mijloace, „să succească, să învîrtească“, să-și improviseze mereu un vocabular aparte, pentru ca să izbutească în ce și-a propus, să se strecoare unde se va simți bine instalat, și de câte ori nu ghicești din privire, dacă nu o spune de-a-dreptul, ce mulțumit se simte dacă poate să-și zică: „lasă... că l-am jucat eu“. Fapta fără șiruri de urzeli și cuvîntul fără ascunzișuri î se par prea simple și nefirești. De aceea dacă ai de a face cu țăranul, dacă stai de vorbă cu el, vezi cum multe-i trec prin minte pînă să se hotărască, sau, după ce te-a încreditat că o să facă cum spune, cînd e la adică ia-l de unde nu-i ori îl auzi spunîndu-ți: «păi, parcă altfel ne-a fost vorba» sau: «m'am răzgîndit... să nu fie cu supărare». Incaile, orășeanul are în pri-vința asta măiestrii de cea mai înaltă școală. Dela cei mai din urmă pînă la cei sus de tot vezi o mentalitate care se continuă, cu diferențe doară de procedee, cu îndemînări care variază după icsușința fiecăruia și mediul unde-și găsesc aplicarea. Aceia dela

care nu te-ai aştepta, oameni culți, cu situații înalte, nu se arată nici ei nemolipsiți de această pervertire a inteligenței — uneori tîn chiar să fie neîntrecuți în ea. Ai de pus ceva la cale cu aceștia, vrei să le cunoști o părere, ești dus în discuții cu ei, deodată vezi cum pun în mișcare toate abilitățile care li se par puterea lor, toate expedientele din care și-au făcut o superioritate. Să-ți spună răspicat ce gîndesc, să ia o hotărîre fără tergiversări, nu e însușirea lor — totdeauna esitări, totdeauna masca ori un surîs de încredere că ei văd mai bine sau cînd vor aduce un gest nu li se va reproșa nimic.

De aceea la noi tot se face chinuit, cu șovăeli sau ipocrisii și, mai ales, cu multă pierdere de vreme. Unde altfel s'ar găsi drumul limpede ai noștri se pierd în amînări sau își irosesc stăruința în complicații de rea nărvire, în cîntăriri mărunte, în meschinării și perfidii... Dușmane ale energiei sănătoase, ale muncei rodnice.

Cît ar fi de spus și despre munca dela noi.... Mai mult o excepție, un accident, o intermitență. Muncă în silă, de mîntueală, ca de robi care o iau mai încet dacă nu e gîrbaciul pe-aproape, ori muncă de capriciu, de fantesie — numai acestea se văd mai mult la ai noștri. Stăruința aprigă, îndîrjirea de a

învinge greul și mulțumirea de a-ți fi făcut deplin datoria căți le cunosc? Vieața ușoară, nedisciplina, orientalismul și obiceiul «de a trage clapa» se putea vedea și înainte de război ce urmări aveau. Astăzi, eschivările dela datorie, trîndăvia au crescut. Spor de moștenire urită și scusă netrebnică pentru că am trăi vremi anormale. Prin ateliere brațele se împletecesc și zilele de odihnă par prea puține — cu toate că pe lîngă ce era foarte romînesc și înainte... un duium de sărbători pînă la cele mai mici..., sub motiv de modernisare, de satisfacere a «revendicărilor», s'au adăugat mereu alte zile de vacanță. Prin școli, prin birouri muncă de s'ar putea cît mai puțină.

Chiar și cei care au fost în streinătate, prin țări unde se muncește dîrz, nu au ajuns să înțeleagă că dacă vrem să fim o țară mare și într'a-devăr modernă trebuie să căscăm mai puțin și să nu se vadă atîtea brațe încrucișate. Dacă și aceștia, care au avut aiurea sub ochi pilde da hărnicie, nu sunt impresionați de lincezeala dela noi, ajung chiar să o găsească foarte plăcută și pentru ei, ce să mai zicem de aceia care o duc aşa cum s'au deprins, adormiți, zăbavnici, printr'o întinsă molipseală?

Nu muncește — se zice — destul Romînul, pentru că-i place prea mult să petreacă, își închipuește că

vieața e ca o invitație mereu la sărbători. Dar nici să petreacă se poate spune că nu prea știe Romînul: petrecerea lui are ceva apatic, trăgănat, ca un derivativ fără multă varietate și pasiune. Nu vorbesc, de cei obișnuiați — atâtia din păcate — să petreacă mereu, ducându-și vieața în lăfăeli, într'un fel de amețeală, cu uniformități de abrutisare și cu multe vulgarități. Mă gîndesc la cei care venind dela muncă — atâtă cîtă o dau — se adună să petreacă : stau cu ceasurile trecind dela toropeală la izbucniri ce nu sunt totdeauna vioiciune simpatică.... întind vorbe de taifas.... își adresează răutăți.... ori cînd limbuția s'a obosit... cînd capetele sunt sărace de gînduri, începe jocul de cărți. Pînă și în cercurile care se pretind mai «subtiri», aproape nu se cunosc petrecerile comunicative, spirituale, cu expansivități frumoase, cu înviorări mai deosebite, cu odihnă senină a sufletului. E pentru că se petrece la noi cum se și muncește — fără mult suflet, fără stimulări puternice. Cînd la muncă nu ai pus pasiune și un sentiment nobil, al datoriei, al abnegației, nici la petrecere nu vei aduce mai mult suflet și oarecare noblețe. La noi se face din toate un amestec, un fel de zăpăceală : nici munca — muncă, nici petrecerea — petrecere.

Educația sentimentelor nu a ajuns nici ea să fie

cum ne-am aştepta. Sintem din fire buni, blînzi, dar de câte ori vedem izbucnind porniri din cele mai urîte, îndîrjiri nesocotite, ca o doavadă de nestăpinire, de ceva primitiv în suflete. Chiar bunătatea, îngăduirea noastră, nu e totdeauna largime de suflet, ci o slăbiciune, un fel de inertie, un sentiment nelimpezit, needucat. Dela blîndețe, duioșie, se ajunge repede la asprime, la învrăjbiri, la sălbăticie chiar. Un mare păcat indigen e usurința cu care se trece dela un sentiment la altul, de unde acea morală și acele inconveniențe care nu surprind pe cei mai mulți: iartă, uită tot — ni se spune ca o bună povăță — și nu te mira dacă cineva, după ce a fost de treabă, mîne își va da arama pe față. Sînt în mii și mii de exemplare aceia care-și zic că dacă azi s'au purtat bine, mîne le poate fi permisă o grosolanie ori vre-o nevrednicie. Cam semănăm în privința aceasta cu Rușii — parcă ar fi ceva slav aici în purtările noastre.

Educația în totul, buna creștere e și ea aşa de rară. Chiar oameni cu aparențe civilisate te surprind cu nesimțirea lor, necunoașterea celor mai elementare obligații sociale.

Romînul, cînd se simte în largul lui ori crede că nu are cui să-i dea sămă de ce face, are apucături care te miri că nu-l rușinează, nu sînt corectate cum

s'ar cuveni. Să-l vezi în voiaj ori între streini — atunci își dă în petec. I se pare că nu trebuie să țină socoteală de nimic, nu se uită împrejur, ia atitudini lătărețe. Printre streini, crezîndu-se neobservat ori tocmai ca să fie observat, reeditează maniere supărătoare, își dă aere, se agită, e gălăgios — nu mai vorbim de conduită fără scrupule a atitora care ne-au făcut o tristă reputație peste graniță.

Și tocmai acum cînd ar trebui să ne reculegem mereu, să ținem mai mult la prestigiul nostru, cînd atîți streini ne urmăresc, ne judecă, asemenea apucături se dau și mai des în vîleag.

Urîtă persistență.

Am fi alții dacă și mai multă mîndrie s'ar vedea la noi. Cîți nu-și duc viața tîritori, ca viermii, strecîndu-se ca să-și facă un rost, să aibă mulțumiri parazitare, să-și digereze în liniște sarbădă fărîmituri găsite în cale ori aruncate de pomană.... Existență tăiată din stînca puterilor proprii, călăuzită de conștiința energiei și a mîndriei care îmărtă, li se par atitora o imposibilitate ori o nerozie — cultul lor : străbaterea prin viață cu orice mijloace, cu toate umilirile, toate degradările. Azi acceptarea de orice, plecăciuni la unul ori la altul, mîne tot aşa : sufletul și-a găsit astfel tiparul — ce mai poți aștepta dela el ? Atitudini ho-

tările, măndre, independență ?.... cuvinte numai pentru naivi, pentru întârziati, pentru ex-Romînul. Că doar aşa s-au modernisat atită de ai noștri, să credă că odinioară mai putea aspira cineva să rămână întreg și să privească cu fruntea deschisă, dar de acum înainte trebuie să cunoști arta mlădierilor dibace, să cultivi cît mai mult sportul dorsal.

Lipsa de măndrie ne face și ea să înțelegem de ce vedem pe atită care nu-și împlinesc datoria. Au ajuns la o situație cu ploconeli și umilire, cum am putea aştepta dela ei să aducă energie, conștiință ? Si, ca într'un cerc de păcate, neîmplinirea datoriei duce și ea la absența măndriei. Cine trăește din expediente, din improvisații, cine înșală, cine se știe cu musca pe căciulă își fixează un cod de procedee la care recurge mereu ca la cel mai comod adăpost — cu surisuri slugharnice, cu vre-o colachie ori servicii bine țintite se știe asigurat și-i e atât de lesne să repete tactica, doar să perfecționat zi cu zi în ea și-i e bine primită.

Uitați-vă și la profesori de universitate cu fobia catedrei, la magistrați care-și iau ușor funcția și la atită funcționari care bălbie cind le ceri vre-o informație — încă prezența tot e ceva, cind alții nu se văd dacă îi cauți la postul lor — și veți surprinde cum fisionomia lor are ceva aparte: cutele subterfugiilor, zimbetul

care se insinuează, toate resursele obsecchosităței se însiră în gamă nesfîrșită. Stați de vorbă, pe urmă, cu vre-un ministru despre care se știe că acopere cu iscăliturile lui, spuneti-i răspicat că e pe cale să mai făptuească vre-o nedreptate și imediat îl veți vedea că-și domolește glasul, clipește din ochi și devine blind pînă la umilire.

Tot aceștia, cînd sunt în apele lor, cînd cred că au furat atenția, sunt cei mai țanțoși. Au mindria lor—adică impertinență. Că aşa e firea celor care fug de îndatoriri, împleteșc aranjamente comode, trăesc numai din tertipuri: cînd e să-și dea socoteală, cînd sunt strînși cu ușa, îngaimă, se arată foarte plecați, mai mai că nu se ofer să te ducă în cîrcă după ce și-au îndoit spinarea, dar dacă sunt în largul lor ori se simt bine sprijiniți de coatele celor la fel cu ei, își iau aere ostentative, afișează o mindrie care li se pare că prinde. Mindru adevarat, în înțelesul bun al cuvîntului, e numai cine are caracter și-și împlinește datoria, pentru că știe ce are să răspundă oricînd—unde se găsește el, nemiluitul, netoleratul nimănuí.

Educația și toată viața noastră a rărit mereu pe aceia care ar trebui să fie altfel. Și dacă atîț de mult s'a atrofiat simțul mindriei cînd e vorba de manifestări individuale, cum ne-am aștepta ca ea să fie înrădăcinată ca sentiment colectiv, național? Nu există

încă la ai noștri acea stăpinire, acea veghere asupra faptelor, asupra tuturor manifestațiilor, care te face să te consideri responsabil pentru toți ai tăi, în orice împrejurare. Dacă ar exista acest sentiment al responsabilităței și mîndria ce impune fiecărui să se gîndească cum vor fi judecați după el ceilalți, compatrioții lui, nu am auzi de atîtea ori epitete puțin măgulitoare pentru noi, nu am asista la situații în care apucături nechibzuite, păcate pe care le lăsăm ușor să treacă, aruncă sub privirile altora o umbră asupra noastră, nu am mai vedea numele de «Român» amestecat în ecouri ce nu fac cinste. Ne trebuie un misticism național în care mîndria să ne fie călăuză, să ne dea puterea reculegerilor, conștiința că oriunde ne vom înfățișa vom fi întîmpinați cu luare aminte, vom fi priviți ca un neam ales. Prea a trăit fiecare după placul lui, prea a fost lăsat în nărviri rele și prea ne-am crezut în familie—ceea ce la noi înseamnă a-ți permite tot—, dar de acum înainte ni se impune să ne cercetăm mai des sufletul și să ne controlăm bine faptele și gesturile.

Indreptările, se știe, nu vin decît dacă îți recunoști scăderile.

Avem o ușurință și încrederi care ne țin prea mult în loc. E și aceasta, sub altă înfățișare, o falsă mîndrie.

Văd de atîtea ori pe ai noștri ce greu primesc să li se atragă luarea aminte asupra unor rătăciri, cum aruncă ori cu o ironie ori cu o încruntare un sfat ce le-ar folosi. Tineri cărora le spui că judecă strîmb, că au pornit pe o cale greșită, ori stăruiesc să le dai orientări pentru cultivarea lor—că doar dela aceştia aşteptăm să mai taie în pîcla ce ne copleşeşte—îi vezi, dacă nu sănt cu totul inertî, că tresar ca și cînd de ce îți permiti să-i crezi neajutați, trebuind să-și mai deschidă ochii, să mai învețe ceva; li se pare că-i umilești, au mîndria de a nu asculta pe nimeni, să-i zicem cu cuvîntul potrivit: încăpăținarea.

De aceea îi vedem pe atîția înghețați la douăzeci, treizeci de ani în ce au prins pînă la un timp, mulțumiți cu superficialitate, cu prejudecăți, incapabili de a-și reînnoi sufletul, de a-l impresiona mereu, de a-l stimula. Cum uită, în scoarța în care se închid, că nimeni nu se coboară cu hîrzobul din cer, că oricine, dacă nu vrea să rămînă în umbra umbrelor, să se piardă în noianul mediocrităței, trebuie zi cu zi să-și agerească privirile, să-și deschidă sufletul la ce-l poate înălța, să aleagă, să-și însușească ceva, să asculte sfaturi, să învețe mereu și din ce-i spune viața — adevarată, plină, nu închisă, stoborîtă, ori strîmbată — și din ce-i aduce vre-o carte. Increderea, mulțumirea

cu orișice, cu nimicuri, însără numai adormiți, rămași în urmă.

Și dacă nu vrem să fim dintre aceștia, să începem de unde trebuia mai de mult, să nu mai legăm amînări, să dăm la o parte, hotărîți și repede, nepăsări, incoherențe, falsificări și deprinderi ce nu mai pot fi de azi. Cu agerimea minței noastre putem fi mîne lîngă cei care au dat nenumărate daruri de lumină tuturor; dela vigoarea pe care am moștenit-o, dar am cam risipit-o și denaturat-o prea des, păragini ale sufletului și pămîntului, pe care ne place să-l slăvим, așteaptă răsăriri cum prea mult le-am oprit; înțelegători ai frumosului din fire, nu prin imitație și prin lungi dăscăliri, săntem în stare să ne înfrumu-sețăm tot mai mult viață; pricepători ai oamenilor, cum alții deseori nu se arată — ne-au făcut așa împrejurările în care am trăit, între atîtea seminții, la răspîntia unde am fost așezâți —, putem ajunge să înțelegem ce trebuie să ne apropie și, mai ales, să ne deosebească — în bine — de alții.

Inainte de toate, deci: muncă aprigă și însuflețire în visiunea descătușărilor de tot ce ne-a micșorat pînă acum.
